

הדגשים נפשיים בהתמודדות מכני לוחמה ביולוגית

הסברה מוקדמת: מרכיב חיוני בהצלחתה של מגנה בלוחמה
בפוליטיקה שבתאי נוי

מבוא

מוכרת אף היא, יש לצפות שהאוכלוסייה תתנהג בהתאם. כמובן שכאשר האיום איננו מוכר, ואין ידע באשר לתגובה המועדפת, אזי קיימת סכנה להתנהגות שאינה אדפטיבית, ולכן לריבוי נפגעים (במקרה של איום ביולוגי: מחלות ונפגעים נפשיים ביחס של עד עשרה נפגעים נפשיים ויותר על כל נפגע גופני) [3].

לוחמה ביולוגית היא איום שאיננו מוכר, ולכן הסיכון להתנהגות שאיננה מובילה להתגוננות יעילה הוא גבוה מאוד. מכאן נובע הצורך בחינוך מוקדם של האוכלוסייה באשר לטבעו של האיום וצורת ההתמודדות.

הצורך בעיכול מידע חדש

כאשר מוצג לפני האוכלוסייה מידע חדש שאיננו מוכר מקודם, קיים צורך בזמן לעיכול המידע. מידע חדש הסותר את הידוע מלפני-כן גורם להתנגדות ראשונית. דרוש זמן של חזרות על המידע והסברת ההגיון שבו כדי לגרום

ההסברה המוקדמת לאוכלוסייה (מניעה ראשונית) היא המרכיב החשוב ביותר במגנה נגד לוחמה ביולוגית [1]. מרכיב זה עלול לקבוע את הצלחתה או כישלונה של המגנה, לא רק בתחום הנפשי, אלא גם בריבוי נפגעים גופניים. העדרה של הסברה מוקדמת לאוכלוסייה לפני מתקפת אויב בנשק ביולוגי עלול לגרום לנפגעים רבים, מעבר ליכולת השליטה של המערכת הרפואית, להתפרקות של מסגרות חברתיות, ולחוסר אמון בהנהגה הפוליטית והצבאית, זאת בנוסף לריבוי הנפגעים הנפשיים.

התנהגות האוכלוסייה בעת אסון המוני

הדעה העממית המצפה להתנהגות של פאניקה בעת אסון המוני נשללת בצורה מוחלטת ע"י המומחים לאסונות המוניים. הניסיון מראה שהרוב המכריע של האוכלוסייה מתנהג בצורה רציונלית בהתאם לידע הקודם על סוג האיום [2]. כאשר האיום מוכר, וצורת ההתגוננות העדיפה

להטמעה של החידוש בתודעת האוכלוסייה. היעדר זמן להטמעה ולהסברה מתאימה עלול לגרום להתנגדות לרעיונות החדשים, וכאשר, כמו בהתגוננות בפני לוחמה ביולוגית, יש צורך בפעולה בהתאם לרעיונות החדשים, קיים סיכון גבוה שאוכלוסייה לא תתנהג כמצופה ממנה. **היעדר ההתנהגות המצופה יגרום לנפגעים רבים מקרב אלה שלא מיגנו את עצמם כראוי, להצפת המערכת הרפואית מעבר ליכולת התגובה שלה, להתפרעות של חלקי אוכלוסייה אם יהיה צורך בסגר (בידוד), ועוד [4].**

הצורך באמון במנהיגות

אמון במנהיגות הוא תנאי לבריאות נפש באוכלוסייה בעת חירום, כפי שהוא גם תנאי להתנהגות אדפטיבית תחת איום. אמון במנהיגות אינו אוטומטי, אלא הוא נבנה ע"י העברת מידע מסודרת לאוכלוסייה והקניית תחושה שהמנהיגות יודעת מה היא עושה, ושהיא נותנת לכל אזרח את המידע להבנת האיום ואת הכלים להתמודדות האישית. העדר הסברה מוקדמת יוצר תחושה שהמנהיגות לא הייתה מוכנה. יתר על כן, מידע חדש צורך זמן לעיכול, והתנגדות ראשונית לרעיונות החדשים לפני הטמעתם. אם המידע לא ניתן זמן רב מראש, צפויה ההתנגדות לבוא דווקא כאשר ציות להוראות הוא בעל ערך קיומי. התוצאה הצפויה היא קורבנות רבים עקב העדר התנהגות מתאימה של האוכלוסייה לסוג האיום. ריבוי הקורבנות יזקק, בוודאי, לחובת המנהיגות שלא הכינה את העם, והמעגל של חוסר האמון במנהיגות יגיע להידרדרות נוספת. לדוגמה, במלחמת המפרץ, שהתאפיינה בהוראות לביצוע ללא הסברה מוקדמת ומקיפה, כ־30% מהאנשים באזורים המותקפים לא האמינו להוראות ולא התמגנו כראוי. במקרה של לוחמה בלתי קונבנציונלית היה הדבר גורם לנפגעים רבים מאוד. במלחמה זו נפלו בארץ 39 טילים עירקיים בין 18 בינואר ל־28 בפברואר 1991. חלקם לא תפקדו או נפלו באזורים בלתי מיושבים; חלקם האחר נחת בחלק המיושב באזור תל־אביב. טופלו כ־1000 אנשים בעקבות ההתקפות הנ"ל, רק שניים מתו. חרדה הייתה סיבת הקבלה במיון אצל 544 חולים, מתן יתר של אטרופין ב־230 חולים נוספים ו־226 אנשים סבלו מפגיעות גופניות. מכאן נובע כי 75% מהנפגעים סבלו מתגובות נפשיות ו/או ניזוקו מטיפולים עצמיים לא־מתאימים. ברור, לשמחתנו, כי טילים אלה לא היו יעילים כנשק להשמדה המונית, אך מצד שני הם גרמו להפרעה קשה באורח החיים היומיומי. לו רק אחד מטיילים אלה נשא רעלן, הרי

אפקט הטרור היה לא־יערוך גדול יותר, ומספר הנפגעים הפיזיים היה עצום, בגלל חוסר המיגון. חשוב לזכור שבהיעדר הסברה יזומה של המומחים לנושא, יישאבו להסברה כל מיני מומחים מטעם עצמם שיחריפו את הדמורליזציה, ויערערו עוד יותר את האמון במנהיגות. כאשר באה ההסברה מראש, דעתם של המומחים מטעם עצמם לא תהייה בעלת השפעה מרובה. אולם, כאשר "המומחים" יהיו הראשונים, וההסברה הרשמית תבוא אח"כ, קיים סיכון שדווקא ההסברה הרשמית תיתפס כבלתי אמינה. כדי להיתפס כאמינה, המנהיגות חייבת להוביל את ההסברה ולא להגיב על האירועים. מנהיגות אמינה היא זו המכילה מבעוד מועד את האוכלוסייה לאיומים הפוטנציאליים, מכוונת את הפרט ואת הכלל להתגוננות יעילה, ומיידעת את האוכלוסייה באשר להתגוננות העדיפה [1,4].

המחקר הפסיכולוגי גדוש בנתונים המצביעים על כך שקיומה של מנהיגות שנתפסת כאמינה תורם ישירות להתמודדות הפרט ולבריאות נפשו תחת איום, ולהיפך, כאשר האמון במנהיגות מתערער, תהיה ההתמודדות לקויה, יגבר מספר הנפגעים הישירים מן הלוחמה הביולוגית, וירבו פגיעות נפשיות (פוסט־טראומתיות) וכן תחלואה גופנית במספרים גדולים הנובעת מתחושות חוסר הישע [1].

הנימוקים כנגד הסברה לאוכלוסייה

- 1. ציפייה לפאניקה:** כנגד הצורך בהסברה, מועלית הטענה שהבאת הנושא המפחיד של לוחמה ביולוגית תעלה את רמת החרדה הלאומית ותגרום לפאניקה. כאמור לעיל, זוהי טענה מופרכת. המחקרים מצביעים בבירור על כך שאין לצפות לפאניקה. ברור שרמת החרדה עולה כאשר גוברת המודעות לסיכונים שלא היו ידועים לפני כן, אולם החרדה איננה גורם שלילי. החרדה היא שמבטלת את ההכחשה והשאננות וממריצה להתארגנות לקראת התמודדות. בהעדר חרדה אין התמודדות. החרדה אמנם צפויה לעלות, אך ההסברה תתעל אותה להתנהגות מתמודדת. כאשר קיימת הסברה מתאימה לא תתפתח החרדה לכדי פאניקה.
- 2. סיכון מוגבר להידרדרות למלחמה:** כנגד הצורך בהסברה מועלית גם הטענה שעצם העלאת הנושא בצורה פומבית יוצרת אצל האויב תחושה שאנו מתכוננים למלחמה, ובכך גובר הסיכון במלחמה. אין

סמכותיות ואמינות אך גם אמפתיה לקושי של הציבור. אין להסתיר מידע קשה מחשש לאובדן אמון. ככל שהמידע הקשה נאמר תחילה ע"י המנהיגות ולא כאילוץ לאחר שהציבור כבר יודע, כך יגבר האמון במנהיגות ותשתפר היענות הציבור להוראות המנהיגות, וממילא יקטן מספר הנפגעים [4].

ביבליוגרפיה:

1. Noy S. Traumatic Stress Situations, Shoken, Tel-Aviv, 2000.
2. Drabek TE. Human System Responses to Disaster: An Inventory of Sociological Findings. Springer Verlag, New York, 1986.
3. Reports from "The Operational Impact of Psychological Casualties from Weapons of Mass Destruction (WMD)" Conference 25-27 July 2000, AFFRI, Bethesda, Maryland, July 2000.
4. DiGiovanni C. Pertinent psychological issues in the immediate management of WMD event. Presented at "The Operational Impact of Psychological Casualties from Weapons of Mass Destruction (WMD)" Conference, 25-27 July 2000, AFRRI, Bethesda, Maryland. To be published in Military Medicine.

אפשרות להפריך טענה זו, אולם חיוני להעריך ברמה הלאומית את הסיכונים משני הצדדים. ללא הסברה, גוברת הסכנה של נפגעים רבים עקב העדר המוכנות להתגוננות, והצפת המערכת הרפואית מעבר ליכולת הטיפול שלה. את הסיכון הזה יש להעמיד מול הסיכון בהידרדרות למלחמה. סבורני שריבוי נפגעים עקב התקפה ביולוגית הוא סיכון לאומי ברמה גבוהה יותר מאשר הסיכון הבלתי ברור להידרדרות למלחמה עקב ההסברה.

אופן ההסברה

ההסברה צריכה להיעשות בהדרגה ותוך חזרות והסברים לכל נושא. אין צורך שהנושא יבוא מגופים רשמיים, אלא אפשר להזמין מאמרים מאנשי מקצוע שיעסקו בנושא ויפתחו אותו בהדרגה. המסרים שחשוב להעביר הם כדלקמן:

1. הסבר פשוט על מהות הלוחמה הביולוגית.
 2. מסר: הרפואה מכירה את כל מחוללי הלוחמה הביולוגית ויש לה מענה לכל אחד.
 3. מסר: ברמת הפרט, המיגון נגד לוחמה כימית יעיל עוד יותר נגד לוחמה ביולוגית.
 4. מסר: התנהגות ממושמעת בעת לוחמה ביולוגית תחסוך בנפגעים. פרוט מצבים אפשריים.
- בשלב המכה, בהנחה שכבר הייתה הסברה מקודם, יש להתמקד בהוראות ספציפיות להתגוננות, הבנויות על ההסברה שניתנה מבעוד מועד. ההוראות חייבות לכלול